

О. Г. Задорожна

кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ec-science@karazin.ua

ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ГОСПОДАРСЬКОГО ХРОНОТОПУ В ФОРМАТІ ЛЮДИНОМІРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ (методологічний аспект)

Виходячи з методологічних принципів постнекласичної людинорозмірної науки проведено змістовне уточнення об'єкта хронотопічного підходу щодо дослідження господарства. Господарство розуміють як цілісну сферу життєдіяльності цілісної людини-особистості, де економіка є лише специфічною формою господарства для забезпечення виробництва матеріальних благ задля отримання прибутку. Головною засадою-характеристикою господарства є цілісність. Цим зумовлено й цілісність господарського знання, яке органічно поєднує всі типи і види знань, які взаємодіють, взаємозбагачуються. Така взаємодія має служити розвитку господарства саме як цілісності. Хронотопічний підхід дозволяє більш рельєфно вивчати цілісність господарства, коли господарський ареал особистості стає потенційною основою розгортання господарського хронотопу. Визначено критерії розрізнення господарського хронотопу і господарського ареалу особистості. Загальним критерієм стану господарського хронотопу можна вважати рівень досягнутості техно-гуманітарного балансу як виразника просторово-часової якості цілісного національного господарства в змінних умовах глобального світу. Цей критерій конкретизується через якість життя населення, а на рівні особистості він стає загальним критерієм господарського ареалу особистості, що виступає як якість життя особистості, засновану на ході її самопізнання та самореалізації. Більш глибинним критерієм господарського ареалу особистості є совість. Хронотопічний підхід вимагає потреби для перезавантаження культурно-ціннісних рятівних, людиномірних регуляторів у глобальному кризовому світі. Зростає роль пасіонарних особистостей, які тверезо усвідомлюють небезпеки і ризики, а тому ініціюють продуктивно-рятівні дії, реалізують свobodно-відповідальні та творчі вчинки, свідчать про великий ціннісний потенціал господарського ареалу таких особистостей. Вони стають своєрідними джерелами щодо зміни господарського хронотопу, сприяють знаходженню міри органічного поєднання двох основоположних іпостасей реальності: фізичної – простору-часу і суто людяної – свободи-відповідальності, як унома цілісної особистості.

Ключові слова: постнекласична людинорозмірна економічна наука, господарство, господарський хронотоп, господарський ареал особистості, якість життя, совість.

JEL Classification: A 12, A 13, B 41, F 01

O. G. Zadorozhna

Ph. D. (Economics), Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

ec-science@karazin.ua

DETERMINATION OF CRITERIA OF ECONOMIC CHRONOTOPE IN THE FORMAT OF HUMAN-MEASURED ECONOMIC SCIENCE (METHODOLOGICAL ASPECT)

Based on methodological principles of postnonclassical human-measured science, the paper offers an extensive definition of the object of chronotope approach to research of economy. Economy is understood as a holistic integrated sphere of an individual's life activity, where the economy is only a specific means to ensure the production of material goods for profit. The main feature of economy is integrity. This stipulates the integrity of economic knowledge which combines all types and forms of knowledge that interact. Such interaction should contribute to economic development as a whole. Chronotope approach allows us to explore the integrity of the economy more clearly where the economic area of an individual becomes a potential basis for deployment of economic chronotope. The paper determines the criteria distinguishing between economic chronotope and economic areal. The level of achievement of techno-humanitarian balance as an expression of space-time quality of a holistic national economy in changing conditions of the global world can be considered the common criterion of the condition of economic chronotope. This criterion is stipulated by quality of life, and on a personal level it becomes a common criterion of an individual's economic areal that acts as the quality of life of the individual based on self-awareness and self-realization. A deeper criterion of economic areal of an individual is

conscience. Chronotope approach requires the need for restart of cultural and axiological life-saving, humanize regulators in the global world of crisis. The role of passionate who are consciously aware of the dangers and risks is on the increase, they initiate productive and rescue actions, implement free, responsible and creative actions, which shows a large value potential of economic areal of these personalities. They are sort of sources to change the economic chronotope, help to find the degree of organic combination of two basic images of reality: physical - space-time and purely humane - freedom-responsibility as prerequisites of integral personality.

Keywords:, conscience, economy, economic chronotop, economic areal of individual, postnonclassical humanize economic science, quality of life.

JEL Classification: A 12, A 13, B 41, F 01

О. Г. Задорожная

кандидат экономических наук, доцент

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

ec-science@karazin.ua

ОПРЕДЕЛЕНИЕ КРИТЕРИЕВ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ХРОНОТОПА В ФОРМАТЕ ЧЕЛОВЕКОМЕРНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ (методологический аспект)

Исходя из методологических принципов постнеклассической человекомерной науки проведено содержательное уточнение объекта хронологического подхода к исследованию хозяйства. Хозяйство понимается как целостная сфера жизнедеятельности целостного человека-личности, где экономика является лишь специфической формой хозяйства для обеспечения производства материальных благ для получения прибыли. Главной основой-характеристикой хозяйства является целостность. Этим обусловлено и целостность хозяйственного знания, которое органично объединяет все типы и виды знаний, которые взаимодействуют, **взаимообогащаются**. Такое взаимодействие должно служить развитию хозяйства именно как целостности. Хронологический подход позволяет более рельефно изучать целостность хозяйства, когда хозяйственный ареал личности становится потенциальной основой развертывания хозяйственного хронотопа. Определены критерии различия хозяйственного хронотопа и хозяйственного ареала личности. Общим критерием состояния хозяйственного хронотопа можно считать уровень достижимости техно-гуманитарного баланса как выразителя пространственно-временного качества целостного национального хозяйства в изменяющихся условиях глобального мира. Этот критерий конкретизируется через качество жизни населения, а на уровне личности он становится общим критерием хозяйственного ареала личности, выступает как качество жизни личности, основанное на ее самопознании и самореализации. Более глубинным критерием хозяйственного ареала личности является совесть. Хронологический подход требует необходимости для перегрузки культурно-ценностных спасательных, человекомерных регуляторов в глобальном кризисном мире. Растет роль пассионарных личностей, которые трезво осознают опасности и риски, а потому иницируют продуктивно-спасательные действия, реализуют свободно-ответственные и творческие поступки, свидетельствуют о большом ценностном потенциале хозяйственного ареала таких личностей. Они становятся своеобразными источниками по изменению хозяйственного хронотопа, способствуют нахождению степени органического сочетания двух основных ипостасей реальности: физической - пространства-времени и чисто человеческой - свободы-ответственности, как Уном целостной личности.

Ключевые слова: постнеклассическая человекомерная экономическая наука, хозяйство, хозяйственный хронотоп, хозяйственный ареал личности, качество жизни, совесть.

JEL Classification: A 12, A 13, B 41, F 01

Постановка проблеми. Сучасне суспільствознавство, до якого належить і економічна наука, потребує глибинного оновлення перш за все у площині кардинальної зміни методології наукового пошуку, де людина-особистість, її свідомість та внутрішній духовний світ задають новий формат мислення. В цьому плані, з одного боку, прийшло розуміння, що «нові джерела і способи розв'язання найгостріших соціально-економічних проблем пов'язані саме з задіянням потенціалу позаекономічних чинників... у новому тренді розвитку, який інтенсивно набирає обертів, відбувається актуалізація морально-духовної, творчої компоненти», а «суто економічні постулати дедалі менше постають у вигляді будівельного матеріалу, з якого можна мурувати сучасне і майбутнє економічне життя країни, домогосподарства, кожної людини» (Колот, 2014). Традиційне матеріалістичне спрямування економічних досліджень зараз стає все менш актуальним, а тому воно не може не лише описати економіку знань та інформаційне, освітнє суспільство, що змістовно наповнює концепт постіндустріального розвитку, але й стати

добротною науковою базою для протикризисових і посткризисових рекомендацій для людей наших господарських трансформацій як на національному, так і глобальному рівнях.

З іншого боку, вчені-природознавці уже зараз почали усвідомлювати, що Універсум, як і людина є *цілісними* феноменами, а якщо аналізуються лише окремі сторони, аспекти, феномени фізичного навколишнього світу, розмови про цілісність самого природознавства залишаються здебільшого пустими фразами в координатах соціального простору і часу, які не завжди навіть виходять з цілісної реальності, яка характеризується єдиним поняттям «простір-час». У цьому аспекті постає нове завдання наукового пізнання, коли «необхідно переглянути стереотипи мислення, що звично заглиблює людей у зовнішні для них час і простір», а тому науковий «інтерес до хронотопічної проблематики за останні п'ятдесят років значно зріс. А от методологічна визначеність у постановці проблеми соціального хронотопу відсутня. Існуюча ідея зв'язку соціального простору і соціального часу *не розгорнута* в концепцію взаємопов'язаних понять, інтегрованих загальною спрямованістю» (Кемеров, 2012).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо ж говорити про проблему наукового розгортання ідеї зв'язку соціального простору і соціального часу в форматі сучасної *економічної* науки, зокрема хронотопічної наукової проблематики, ми *ввели в науковий обіг* категорії «*господарський хронотоп*» і «*господарський ареал особистості*», що, з одного боку, дало змогу значно поглибити розуміння соціального хронотопу; з іншого боку, показали, що доцільно розглядати два рівні господарського хронотопу, виходячи з того, що він має своє *ядро* – господарський ареал особистості (Колінько, 2013). Проте в методологічному плані поки що чіткого розрізнення цих двох категорій немає.

Мета статті. Для поглиблення методологічних основ аналізу хронотопічної проблематики постає наукове завдання – більш глибоко розкрити зміст господарського хронотопу і господарського ареалу особистості, а також провести віділення і обґрунтування їх критеріїв, що і є метою даного дослідження.

Основні результати дослідження. Господарський ареал особистості займає *центральне* місце в *господарському хронотопі*, виходячи з того що окрема людина-особистість як базовий свободо-відповідальний творчий суб'єкт господарювання вносить *якісну визначеність* взаємодій в господарстві. З іншого боку, різноякісність мислення, умінь і діяльностей, їх відмінність і відокремленість створюють передумову для спільного досягнення господарських ефектів, які не забезпечуються при простому додаванні індивідуальних сил. *Дух спільної діяльності*, запліднений *особистісними*, *насамперед духовними цінностями*, породжує *полісуб'єктність господарського хронотопу*. Люди «в діяльності підтверджують акти творення і відтворення умов свого буттєвого, онтологічного, об'єктного значення, тобто виступають головними елементами, компонентами, «ядерними» силами соціального буття, «ядерними» формами соціальної онтології» (Кемеров, 2012). Історія представляється як зв'язок різних хронотопів (типів суспільства і господарства), що реалізуються в часі, як взаємодія різних господарських хронотопів (товариств, культур, цивілізацій) в просторі-часі. При цьому сучасне буття не можна зрозуміти і пояснювати простою редуцією природного, соціального, культурного різноманіття за *лінійними* схемами творення і зростання багатства (Кемеров, 2012), особливо коли аналізу піддається *справжнє багатство*, «укладене» у *внутрішньому духовному світі особистості*.

В цьому плані при дослідженні господарського хронотопу неодмінно виникає необхідність пошуку його *смыслового ядра*, яке задає специфіку і загальну спрямованість господарських трансформацій. Розрізнення господарського хронотопу і господарського ареалу особистості дозволяє не лише поглиблювати розуміння змісту, ролі та суспільного значення ринкових реформ, які насправді обернулися *деформами* у векторі національного економічного занепаду, а й задавати *людинорічний*, *людинорятівний* формат розробки національної стратегії виходу з сучасної полісистемної кризи та визначити головний вектор благосного господарського відродження українського суспільства.

Для продуктивних розмислових пошуків такого формату, як нам представляється, першочергову увагу необхідно звернути на виявлення того *глибинного джерела* господарської творчості, яке є *концентрованим кодом-цінністю* розгортання господарства як

цілісної сфери життєдіяльності людини. Оскільки в господарському хронотопі, як ми вже писали, ядром є господарський ареал особистості, то виникає питання про те, що ж є головною засадою-чинником такого ареалу? Змістовно розкриємо відповідь на це питання.

Для цього ми задаємо сучасні координати *людинорізного* дослідження, де головними постулатами служать щонайменше три теоретично-методологічні положення, які введені в науковий обіг і обґрунтовані представниками харківської школи господарських досліджень. Мова йде, по-перше, про смислове розрізнення понять економіки та господарства і визначення *господарства як знаннєємного феномену* (Задорожний, Кацуба, 2013). Головне тут полягає в тому, що господарство розуміють як *цілісну* сферу життєдіяльності *цілісної людини-особистості*, де економіка є лише специфічною формою господарства, яка забезпечує вироблення матеріальних благ для реалізації і отримання прибутку. Оскільки господарство має головною засадою-характеристикою *цілісність*, то мова йде про цілісність *господарського знання*, яке органічно поєднує всі типи і види знань, які взаємодіють, взаємозбагачуються і така взаємодія має служити розвитку господарства саме як цілісності.

По-друге, цілісність людини-особистості як базового суб'єкта господарювання визначається її єдиною трипостасною – *духовно-біо-соціальною природою* (Задорожний, 2011, 2012), у якій саме *духовна* іпостась відіграє *визначальну* роль у життє-відправленні людини.

По-третє, глибинним началом духовно-біо-соціальної природи особистості є *уном «свобода-відповідальність»* (Задорожний, Колинько, 2013, 2015), який задає «формат-властивість» *людяності* як специфіки живого роду *Homo sapiens*, що розгортається через *істинну* господарську діяльність, де проходить *самопізнання* і *самореалізація особистості*.

Принципова відмінність господарського хронотопу і господарського ареалу особистості полягає, у наш погляд, у різних *критеріях* їх здійснення. Критерієм стану господарського *хронотопу* можна вважати рівень досягнутості *техно-гуманітарного балансу* як виразника просторово-часової якості цілісного національного господарства в змінних умовах глобального світу. Критерієм господарського *ареалу* особистості, як представляється, доцільно вважати *якість життя особистості*, засновану на ході її самопізнання та самореалізації. Розглянемо ці критерії більш змістовно, концернтруючись на базисній ролі господарського ареалу особистості, що дає *витік* для розгортання господарського хронотопу.

Критерій господарського хронотопу має характеризуватися як мінімум в наявних практичних площинах розгортання людської діяльності в межах існуючих держав, життєфункціонування яких забезпечується насамперед національним народногосподарським комплексом. Якщо надавати найбільш загальну характеристику такого комплексу, то стає очевидним, що його існування-розвиток залежить від *техніко-технологічної складової*, бо саме вона забезпечує виробництво перш за все *матеріальних благ* для задоволення *базових потреб* людини. З іншого боку, усвідомлення таких потреб, що ґрунтуються на глибинних цінностях і внутрішніх мотивах до продуктивної діяльності, та побудова ідеальних проектів господарських змін проходить в *духовно-ідеальній сфері* життєдіяльності як особистості, так і окремих груп та суспільства в цілому. Матеріальна та духовно-ідеальна основи-складові життєзабезпечення є *двома* головними сторонами *єдності* людського буття, які не просто взаємодіють, але й взаємовпливають, більше того, *взаємопроникають* одне в інше. Тобто господарська дійсність є реалізацією цих двох *рефлексивних основ-сторін* буття, які взаємно відсвічуються і не можуть перестати існувати як сторони такої взаємодії.

Теорія діалектики, однією із засад-постулатів якої є вчення *про протиріччя* як боротьби протилежних сторін, не зовсім відповідає пізнанню-осмисленню *цілісної реальності* насамперед тому, що *одна зі сторін* протиріччя *не може* бути *усунена* в цій боротьбі, як це відбувається, наприклад у координатах марксистського мислення з його центральним класовим підходом, коли клас пролетаріату має *знищити* клас буржуазії. Зараз в форматі методологічного інструментарію філософії починають говорити про те, що при аналізі *антропосоціогенезу* діє *закон* не подолання однієї зі сторін іншою стороною, а *«закріплення»* *одного в іншому*. «Процес антропосоціогенезу взагалі – це

не процес подолання, знищення чи «зняття» протилежностей, скажімо, біологічного в соціальному. Мислення через категорію «зняття» передбачає неухвалу до іншої сторони. Проблема не вичерпується тим, що природа «олюдноється», «соціалізується», «окультурюється» – наповнюється сутнісним соціальним змістом і поступово витісняється чи перемагається, тут швидше, навпаки, діє принцип «нетотожності», що допускає співіснування, взаємодоповнення, взаємодію «одного» й «іншого» – взагалі різного. «Інше» – залишається суперечливим, але цінним і самоцінним – важливим, вартісним і необхідним моментом буття. Тут діє закон не «подолання» одного іншим, а швидше, «закріплення» одного в іншому: соціального – в біологічному, а біологічного – в соціальному» (Коваadlo, 2014).

При цьому новим моментом є прагнення до виявлення міри співвідношення біологічного і соціального як в самій людині, так і у світі, тобто акцентується головна увага на урівноваженні цих начал тому, що вони є неподільними: «одне не існує без іншого, як не існує ізольовано добро і зло, конструктивне та деструктивне, душа та тіло тощо. Цей зв'язок природного й соціального, біологічного й культурного є функціональним, а також генетичним» (Коваadlo, 2014).

Проте у розумінні господарського хронотопу, ядром якого є господарський ареал особистості, вже зовсім недостатньо виходити з віковичної *догми* про *біосоціальну* природу людини, яка й сьогодні продовжує панувати. Якщо ще більш сутнісно досліджувати господарський хронотоп, то «*матеріальна*» сторона, що базується в загальному плані на біологічному, в свою чергу, складається з двох складових: *науки-знання* та її *техніко-технологічного* використання, тобто ці дві складові існують в єдності свого дійсного прояву. В сучасному дискурсі ця складова називається *технукою* (Кутирьов,) чи *техносом*. З другого боку, *соціальне* в традиційному науковому розумінні при більш прискіпливому аналізі також складається з двох елементів: самого соціального як взаємозв'язку, взаємодію між індивідами, і тим, що визначає *цінності та мету* будь-якої *соціальної взаємодії*, тобто тим, що називається *духовно-ціннісною* складовою життєдіяльності людини. В традиційному розумінні мова йде про *гуманістичну* основу життєдіяльності людини.

Звідси витікає, що зміст господарського хронотопу визначається його внутрішньою єдністю *техносу* і *гуманності*, де головна проблема зводиться до пошуку їх *міри практичного поєднання в цілісній життєдіяльності*, чи господарстві як процесі життєутвердження людини-особистості. В загальному методологічному плані пошук міри поєднання *техносу* і *гуманності* можна звести до процесу забезпечення гідної *якості життя* людини як найважливішого параметру, що дозволяє відобразити не якісь нехай і важливі економічні показники функціонування / зростання, а головну цінність і мету цілісного господарського розвитку – людини-особистості.

Вперше про якість життя сказав президент США Ліндон Джонсон, коли формулював своє бачення цілей розвитку американського суспільства, які не повинні визначатися лише економічною міццю країни і величиною банківських депозитів, а «можуть бути вимірні якістю життя». В 70-ті роки минулого століття в роботах Римського клубу (А. Печчеї, Д. Медоуз), західних соціальних психологів (Е. Фромм, Д. Белл) було сформульовано уявлення про якість життя як основну мету розвитку сучасної цивілізації. Цей концепт отримав широке розповсюдження як показник нового світогляду в суспільствознавстві Австрії, Англії, Німеччині, Італії, США, Японії та інших країнах. Проте в практичному плані мало було що зроблено, щоб орієнтувати національні та глобальні господарські системи на забезпечення якості життя населення планети.

Наука почала розрізняти категорії «рівень життя» і «якість життя». При цьому за першою закріпилося розуміння насамперед економічних умов існування населення, кількісний вираз сукупності товарів та послуг, що ним споживається. Якість населення в найбільш загальному плані пов'язується з відповідністю умов життя людини її матеріальних і духовних потреб. При цьому духовні потреби не піддаються прямому кількісному обчисленню. Тут на перший план виходять такі чуттєві виразники, як наскільки людина добре чи погано себе відчуває, щаслива вона чи ні, чи має гідні умови для саморозвитку і самореалізації тощо. Все це, як стверджує (Гундаров, 2014), ці «добре» чи «погано» проявляються двома головними блоками параметрів – *фізичного*

здоров'я (очікуваний строк життя; смертність в працездатному віці; відтворення роду – сумарна народжуваність) і *духовного стану*. До нього відносяться впевненість у завтрашньому дні (весілля); міцність сімейних зв'язків (доля збереження сімей); соціальна поляризація (10 відсотків багатих до 10 відсотків найбідніших сімей); безвихідність (самогубство); агресивність (вбивства); несправедливість розподілу власності (пограбування і розбій); відмова від потомства (доля соціальних сиріт) (Гундаров, 2014).

На відміну від показників рівня життя, які змінюються в процесі історичного розвитку, параметри якості життя є досить усталеними, бо вони засновані на загальнолюдських етичних заповідях – «не убий», «не кради», «не прелюбодій», «не зневірися» та ін. Тобто тут першочергове місце займають такі духовні цінності, як саме життя людини, продовження роду, свобода, щастя, суспільне визнання, гідність та впевненість у майбутньому, довіра. Саме цими постулатами й визначається стан господарського хронотопу, який характеризується тим, що він базується на духовно-моральнісних цінностях, які й задають більш конкретні цілі господарських реформ і трансформацій.

При більш широкому і змістовному розкритті змісту господарського хронотопу, на наш погляд, доцільно користуватися поняттям *«техно-гуманітарний баланс»*, яке було введено внаслідок міждисциплінарних досліджень історії людства та виявили системну залежність між трьома змінними: технологічним потенціалом, якістю культурно-психологічних регуляторів поведінки та внутрішньою сталістю соціального організму. Закон техно-гуманітарного балансу фіксує залежність між зростанням сили виробничих і бойових технологій та необхідністю впровадження більш досконалих засобів культурної регуляції, які стають потрібними для збереження суспільства (Назаретян, 2009). З порушенням такого балансу у масовій свідомості починає складатися специфічний передкризовий синдром – ейфорія, відчуття всездозволеності, безкарності, який з дивною постійністю відтворювався в різних епохах і культурах, супроводжувався злетами ірраціональної екологічної та геополітичної агресії. В такі періоди суспільство підривало природні чи організаційні засади існування, або адаптувало культурні регулятори до більш високого технологічного потенціалу, чи ставало жертвою своєї некомпенсованої могутності (Назаретян, 2012).

У цьому плані можна говорити про те, що міра господарського хронотопу порушується, а культурні, духовно-ідеальні цінності та регулятори потребують суспільного перегляду з метою забезпечення подальшого господарського розвитку. Якщо ж суспільство не знаходить продуктивних культурних регуляторів, то починається надлом навіть процвітаючих держав. «Узагальнююча модель демонструє, як поява нових технологій оберталася пріоритетністю інструментального інтелекту (здатністю управляти енергетичними потоками) над інтелектом гуманітарним – здатністю прогнозувати відстрочені наслідки і контролювати агресивні імпульси, що втілені у змісті культурних цінностей і норм» (Назаретян, 2012). Тому міра господарського хронотопу досягається завдяки тому, що культурні господарські регулятори повинні не відставати від розвитку інструментального розуму, який насамперед спрямований на науково-технологічні відкриття-впровадження. Така ситуація пояснюється насамперед тим, що сама наука та її досягнення є нейтральними з точки зору духовно-моральнісних цінностей людського суспільства. Тому в основі культурних регуляторів засадничу роль мають відігравати заборони на використання нових відкриттів, винаходів і новітніх технологій таким чином, який наносить шкоду людині, суспільству і Природі. Тобто логіка і прагматика збереження життя повинна задавати життєстверджуючий, людино- і природорятівний коридор людської господарської діяльності в благосному руслі розвитку.

Проте, як свідчить історія людства, вдосконалення моральних та інших ціннісно-нормативних комплексів ставало непрямом, опосередкованою і майже завжди запізненою реакцією культури на загрози для суспільства наростання інструментів насилля (Назаретян, 2012). Разом з тим, коли аналізуємо господарський хронотоп, який включає взаємообумовлені просторову і часову складові, історичний господарський розвиток спершу співвідносився пріоритетно з екстенсивним просторовим розвитком, коли відбувалося основне географічне усталення держав в середині ХХ століття і майже закінчився період екстенсивного господарського розвитку. А потім, коли почався перехід до ери сучасного глобального розвитку, на перший план вийшло усвідомлення тери-

торіальних, інтелектуальних, технологічних обмежень, згідно з чим господарство потребувало заміни екстенсивних просторових чинників на інтенсивні, коли вже головні засади і тренди господарських трансформацій стали пов'язувати з часовою складовою.

Така глобальна зміна ведення господарства досить швидко привела до усвідомлення наростаючого протиріччя між якісно новими технологічними інформаційно-комп'ютерними можливостями здійснення економічних трансакцій та обмеженою сферою індивідуальної свідомості для досягнення швидкими і багаторівневими змінами сучасного турбулентного, переважно штучного світу існування людини. Штучно створений людиною світ уже не еквівалентний її Дому. Більше того, зараз відбувається перехід до якісно нових військових технологій на базі штучного інтелекту, але спостерігається й процес духовно-моральнісної деградації суспільства. Це досить показово свідчить про порушення техно-гуманітарного балансу та потребує кардинальної зміни культурних регуляторів. З одного боку, у провідних вчених, мислителів зростає занепокоєння щодо впровадження штучного інтелекту у нові види озброєння. Показовим у цьому плані є Відкритий лист світової наукової еліти із закликом до усіх наукових працівників, урядам усіх країн і світової громадськості усвідомити можливі катастрофічні наслідки подальших розробок в сфері штучного інтелекту і розвитку гонки озброєнь з його впровадженням і заборонити бойові системи з використанням штучного інтелекту.

Лист підписали більше тисячі відомих у світі вчених та був оприлюднений у серпні 2015 р. на Об'єднаній конференції по штучному інтелекту у Буенос-Айресі (Аргентина). Вона була присвячена обговоренню перспектив, наслідків, ризиків та загроз створення штучного інтелекту. При цьому підписанти стверджують, що створення штучного інтелекту – це питання кількох років, а тому уже зараз необхідно на законодавчому рівні заборонити саму можливість розробки розумних систем озброєння. Такі розробки не лише несуть соціальні загрози (машинний інтелект зможе залишити мільйони людей без роботи і поступово буде витіснити людину), але й розробки вказаних видів озброєнь несуть катастрофічні наслідки для самого людства. Такий неспокій вчених свідчить про небезпідставну загрозу, яка виникне уже за кілька років, тому що у засобах масової інформації вже є свідчення, що США, Китай, Німеччина, Ізраїль, Росія, Південна Корея, Велика Британія вже кілька років досить активно цікавляться не лише розробкою автоматичних збройних систем, а є інформація, що такі системи уже існують і використовуються, їх прототипи втілюють значний прорив до створення «машин-убивць». У цьому сенсі вказаний Відкритий лист є одним із кроків усвідомлення необхідності вдосконалення культурних регуляторів, що витікає із розробок новітньої розумної системи озброєнь. Ці занепокоєння стають свідченням того, що у сучасному господарському хронотопі, з одного боку, саме час відіграє надзвичайно важливу роль з точки зору необхідності пришвидшення реалізації імперативу виживання людства, а з іншого боку, стає зрозумілим, що нагальна потреба перезавантаження культурно-рятувальних, людиномірних регуляторів у глобальному кризовому світі обумовлюється «знизу», йде насамперед від особистостей. Саме такі пасіонарні особистості, які зараз тверезо усвідомлюють небезпеки і ризики, а тому ініціюють продуктивно-рятувальні дії, реалізують свobodно-відповідальні та творчі вчинки, свідчать про наявний досить великий ціннісний потенціал господарського ареалу таких особистостей. Вони стають своєрідними джерелами щодо зміни господарського хронотопу, сприяють знаходженню міри органічного поєднання двох основоположних іпостасей реальності: фізичної – простору-часу і суто людяної – свободи-відповідальності як унома цілісної особистості.

Аналіз господарського хронотопу не може бути змістовним без дослідження господарського ареалу особистості, сутність якого визначається тим, що людина насамперед *сама вирішує проблему смислового перезавантаження своєї субстанції*, де духовно-ціннісний рівень стає основою побудови господарських стратегій покращення свого життя. Із континуума смислів особистість здатна *самостійно виділяти ціннісно-раціональні основи творення інакше можливого* якісного самовдосконалення і на цих засадах будувати практичну господарську діяльність для покращення свого життя і життя своїх ближніх. Тут, з одного боку, важливо пам'ятати, що в *уномі людини* уже *висхідно* закладений *духовно-інформаційний код-потенціал* чи своєрідна матриця її людяності як сутнісна специфіка людського роду. Уном розгортається і розкривається протягом всього життя людини, яка реально стає особистістю, коли вона не живе «на помочах» (М. Мамардашвілі), а осмислює і самореалізує свободо-відповідальні вчинки й тим самим специфічно створює свій господарський ареал і запліднює господарський

хронотоп, що просторово значно перевищує особистісний ареал. В цьому розумінні можна вважати центром господарського хронотопу, який складається в процесі своєрідного «злиття» (сумісності) ареалів особистостей, кожна із яких є висхідною точкою постійного напруження, бо особистість постає перед пустим світом (Мамардашвили, 2012) і лише через свою відповідальність починає творити світ, розпаковуюючи у ньому смисли, які як таємниця знаходяться у ймовірному смисловому континуумі.

Це і є насамперед творенням ареалу особистості як подолання жорсткої особистісної капсулізації, що й постає процесом розгортання свободи-відповідальності. У цьому сенсі господарський ареал особистості є постійним пошуком смислу смислів, що постає як напружене зусилля до життєтворчості через самоосягнення і самореалізацію. При цьому зрозуміло, що уном «свобода-відповідальність» особистості належить до сфери духу, специфіка якого визначається тим, що «дух може бути організатором, він може володіти технікою для своїх духовних цілей, але він буде противитися перетворенню його в знаряддя організаторського технічного процесу» (Бердяев, 2011). Тобто при розгляді господарського ареалу особистості організаторський технічний процес є поверхневим, провідним, можна сказати, швидкоплинним щодо тих фундаментальних кодів-цінностей, якими керується (має керуватися) особистість у господарствотворенні, яке й постає у вигляді феномену господарського хронотопу.

З іншого боку, розгортання господарського ареалу особистості є процесом об'єктивзації внутрішнього духовного світу людини, яка проявляється насамперед не у світі речей-предметів, а у ідеї-проекті творення інакше можливого господарства. Саме у ідеальній стороні процесу об'єктивзації починає реалізовуватися свобода-відповідальність, яка задає цілісність господарства і цілісність діяльності людини перш за все у форматі осягнення метафізичних і ціннісно-моральнісних роздумів. При цьому специфіка реалізації свободи-відповідальності зводиться до того, що вона автоматично не відтворюється в кожній окремій ситуації чи в окремому вчинку особистості¹, тобто вона «створюється», кожний раз створюється-реалізується заново і потребує напружених особистісних зусиль. Це й говорить про те, що господарський ареал особистості не є раз і назавжди створеним, а постає як процес постійного переосмислення, знаходження умов і способів того, як найбільш продуктивно самореалізуватися і «вписатися» в наявний господарський хронотоп, що є зовнішнім середовищем для реалізації особистісного ареалу.

Оскільки господарський ареал особистості є «творенням» внутрішнього духовного світу, то, виходячи з уному як ціннісно-моральнісного коду, що розгортається в процесі господарствотворення, внутрішнім його критерієм, на наш погляд, є *совість* людини, з одного боку, як висхідна онтологічна «звістка», «запліднювач» людяності особистості. У цьому сенсі ми розуміємо, що совість передує будь-якому вчинку і супроводжує плінність життя, вона є постійною напруженою внутрішньою думкою, яка, разом з тим, олюджує розмисли і практичні дії. «Кожна моя думка з її змістом є моїм індивідуально-відповідальним вчинком, одним із вчинків, з яких складається все моє єдине життя як суцільна поступальність, бо все життя загалом може бути розглянуте як деякий складний вчинок: я чиню дію всім своїм життям, кожний окремий акт і його переживання є моментом мого життя – поступальності», де «кожний рух, жест, переживання, думка, почуття» є вчинком, поступом та лише за такої умови людина справді живе, «не відриваючи себе від онтологічних коренів дійсного буття» (Фролов, 1986). Совість є творчою позитивною силою виклику, що проявляється у внутрішньому світі людини як «голос Бога», як внутрішня воля до досконалості, тією основоположною внутрішньою силою, що спонукає до предметної дії, взагалі до вчинку та проявляє свою домінантність в тому випадку, коли людина навчається «слухати» і йти за її голосом ще до дії, ще до початку вчинку (Ковадло, 2014). Тим самим можна стверджувати, що совість є першоосновою і ядром господарського ареалу особистості, яке ще до початку господарських дій формує стратегію господарювання як реалізації якісно інакше можливого розвитку.

З іншого боку, совість постає як той внутрішній оцінювач результату правильності реалізації уному «свобода-відповідальність» у об'єктивованому феноменологічному світі – повсякденному житті, яке не завжди має продуктивний для людини результат-наслідок в результаті практичного розриву єдності свободи-відповідальності. Коли такий

¹ Досить показовим у цьому плані є зв'язок свободи і відповідальності у вчинку: «так чи інакше, але філософія власності постає у контексті філософії вчинку, насамперед – проблем свободи та відповідальності», що задає новий формат світоглядного осмислення духовної власності та необхідності зламу звичних стереотипів (Тульчинский, Исулов, Савкин, 1993, с. 442).

розрив відбувається, то спостерігається втрата істинного смислу господарювання, знецінюються онтологічні засади життєдіяльності, виникає почуття байдужості, насамперед щодо свого внутрішнього духовного світу, підривається довіра, без якої господарський розвиток стає неможливим. Ареал особистості набуває негативно-нищівного характеру, що найнегативнішим чином впливає й на стан господарського хронотопу.

Тому в новому форматі цілісного світопізнання і реалізації імперативу виживання людства, який співпадає з постнекласичною людиномірною наукою, совість стає одним із визначальних сутнісних понять, що відкриває поки що не досліджуваний пласт господарської реальності, де саме свободо-відповідальна особистість є базовим творчим суб'єктом. І коли ми виходимо на цей рівень дослідження-розуміння, то головним вектором-трендом аналізу стає процесуючий господарський ареал особистості, у якому розгортання уному свободи-відповідальності є, разом з тим, і процесом реалізації совісті, яка постає як «інтерсуб'єктний діалог людини з самою собою, зі своїм минулим і майбутнім, а також діалог з іншим, діалог з трансцендентним, діалог з Богом» (Коваadlo, 2014). Істинне господарство, що завжди спрямоване на забезпечення гідного життя особистості, є процесом розгортання духовно-моральнісних цінностей, які спрямовуються совістю господаря.

Висновки. Проведений аналіз показав, що для розуміння господарства як цілісної сфери життєдіяльності людини, що розгортається у фізичному (простір-час) та духовному (свобода-відповідальність) органічно поєднаних світах, стає плідною методологія використання нового хронотопічного підходу, який розробляється переважно філософами та соціологами. Проте такий підхід може значно поглибити розуміння цілісної реальності, якщо в її наукові дослідження ввести поняття господарського хронотопу, де визначальним стає розгляд духовної основи-складової просторово-часових відносин і зв'язків, що реалізуються в господарстві. Це дозволяє певним чином поєднати ті аспекти реальності, які традиційна механіко-матеріалістична наука штучно розривала, а часом й прямо ігнорувала, що стосується перш за все наявності духовної іпостасі як у природі людини, так і в Універсумі. Категорії господарського хронотопу і господарського ареалу особистості є одними із базових в осмисленні істинного цілісного господарства, що покликане забезпечувати гідне життя людини. При цьому, як показав проведений нами аналіз, головними критеріями виокремлення цих понять є людиномірні процесуючі усталення, що фіксують специфічні ціннісні мотиви розгортання уному людини-особистості, та реалізуються як совість (рівень господарського ареалу особистості) і якість життя (рівень господарського хронотопу).

Подальший аналіз цієї проблематики доцільно проводити в тренді розгортання продуктивного механізму широкого соціального партнерства усіх свободо-відповідальних суб'єктів господарського розвитку, а у площині технологічного забезпечення імперативу виживання людства досліджувати перехід до природоподібних технологій, зразки яких знаходяться, певним чином, в штучному світі, тобто поза природою, але існують в межах Природи, де є висхідні умови-властивості забезпечення гармонії. При цьому доцільно виявити вплив прискорення технологічних змін на стан господарського хронотопу і співвідношення традиційної та швидкоплинної ідентичності в господарському ареалі особистості як базового суб'єкта господарських трансформацій.

Література

1. Колот А. М. Розвиток наук про працю та соціально-трудоі відносини на засадах міждисциплінарності А. М. Колот // Соціально-трудоі відносини: теорія та практика: зб. наук. пр.; / голова редкол. А. М. Колот. – 2014. – № 2 (8). – С. 7–26.
2. Кемеров В. Е. Общество, социальность, полисубъектность. / В. Е. Кемеров. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2012. – 252 с.
3. Колянько О. Г. Хозяйственный хронотоп в онтологии-динамике совместно-разделенной деятельности и ареала личности / О. Г. Колянько // Социальная экономика. 2013. № 4. – С. 27–40.
4. Задорожний Г. В. Глобализирующееся знаниеемное хозяйство: проблемы ренты и квазиренты. / Г. В. Задорожний, А. В. Кацуба. – Х.: Точка, 2013. – 233 с.
5. Задорожний Г. В. Иначе возможное как со-творчество человечности (размышления о главном в связи с кризисом экономической науки). / Г. В. Задорожний. – Полтава: Скайтек, 2011. – 259 с.
6. Задорожний Г. В. Человекоспасительная функция хозяйствоведческой науки. / Г. В. Задорожний. – Х.: Точка, 2012. – 180 с.

7. Задорожный Г.В. Личностный архетип «свобода-ответственность» как истинное основание хозяйства и стратегия спасения человечества в XXI веке / Г. В. Задорожный, О. Г. Колюшко // Социальная экономика. 2013. № 2-3. – С. 7-26.
8. Задорожный Г. В.Человекомерная экономическая наука: проблемы методологии. / Г. В.Задорожный, О. Г. Задорожная. – Х. : ВННОО имени В. И. Вернадского, 2015. – 416 с.
9. Коваadlo Г. Духовність і моральність: антропокультурні виміри філософії моралі. / Г. Коваadlo. – К. : Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 2014. – 332 с.
10. Гундаров И. А. О культуре управления государством по критерию качества жизни [Электронный ресурс] / И. А. Гундаров // Развитие и экономика. – 2014. – № 9, март – Режим доступа : <http://www.devec.ru/almanah/9/1562-igor-gundarov-o-kulture-upravlenija-gosudarstvom-po-kriteriju-kachestva-zhizni.html>.
11. Назаретян А. П. Нелинейное будущее и проблема жизненных смыслов [Электронный ресурс] / А. П. Назаретян // Историческая психология и социология истории. – 2012. – т. 5. – № 2 – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/nelineynoe-buduschee-i-problema-zhiznennyh-smyslov>
12. Назаретян А. П. Виртуализация социального насилия: знамение эпохи? (Развернутый комментарий к статье А. М. Буrowsкого) [Электронный ресурс] / А. П. Назаретян // Историческая психология и социология истории. – 2009. – Т. 2. – № 2 – Режим доступа : <http://temnyjles.narod.ru/Nzrtn/Virtual.htm>
13. Мамардашвили М. Очерк современной европейской философии. / М. Мамардашвили – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. – 608 с.
14. Бердяев Н. А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека. / Н. А. Бердяев – М. : АСТ: Астрель, 2011. – 668 с.
15. Тульчинский Г. Свобода и собственность // Г. Тульчинский, К. Исупов, И. Савкин Русская философия собственности (XVIII–XX вв.). – СПб. : СП «Ганза», 1993. – С. 441–451.
16. Философия и социология науки и техники. Ежегодник, 1984–1985 / отв. ред. И. Т. Фролов. – М. : Наука, 1986. – 256 с.

References

1. Kolot, A. M. (Ed.). (2014) The development of Sciences on labour and social-labour relations on the principles of interdisciplinarity. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka: ST. Sciences. pr. 2* (8). 7-26. (In Ukrainian).
2. Kemerov, V. E. (2012) Society, Social, Polysubject. Moscow: Academic Project, Fund "Mir". (in Russian).
3. Kolinko, O. G. (2013) Economic chronotop in ontology-dynamic co-shared activities and the range of personality. *Social Economy*, 4, 27-40. (in Russian).
4. Zadorozhnyy, G. V., Katsuba A. V. (2013), *Annieannie globalizing economy: problems of rent and quasirent*. Kharkiv: Point. (in Russian).
5. Zadorozhnyy, GV (2011) *Otherwise Possible as the Co-creation of Humanity (Reflections on the Main in the Holy Crisis of Economic Science)*. Poltava: Skytech. (in Russian).
6. Zadorozhnyy, GV (2012) Chelovekospasitelnaya function hozyaystvedcheskoy science. - Kharkov: Point, 180. (in Russian).
7. Zadorozhnyy, G. V., Kolinko, O. G. (2013) Personal archetype "freedom-responsibility" as the true foundation of the economy and the salvation of mankind in the twenty-first century strategy. *Social Economy*, 2-3, 7-26. (in Russian).
8. Zadorozhnyy, G. V., Zadorozhna, O. G. (2015), *People-economic science: the methodology issue*. Kharkiv: VNNNO Vernadsky. (in Russian).
9. Kovadlo, G. (2014) *Spirituality and morality: the anthropocultural measurement of moral philosophy*. Kyiv: Institut filosofii imeni GS Skovoroda National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian).
10. Gundarov, I. A. (2014) About the culture of the state according to the criterion of quality of life. *Management Development and Economics*, 9. Retrieved from <http://www.devec.ru/almanah/9/1562-igor-gundarov-o-kulture-upravlenija-gosudarstvom-po-kriteriju-kachestva-zhizni.html>. (in Russian).
11. Nazaretyan, A.P. (2012) Nonlinear future and the problem of life's meaning. *Historical psychology and sociology of the history* 5, 2. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/nelineynoe-buduschee-i-problema-zhiznennyh-smyslov>(in Russian).
12. Nazaretyan, A.P. (2009) Virtualization of social violence: a sign of age? (Extended comment on the article by A. M. Burovskii). *Historical psychology and sociology history*. 2, 2. Retrieved from <http://temnyjles.narod.ru/Nzrtn/Virtual.htm> (in Russian).
13. Mamardashvili, M. (2012) *Essay on contemporary European philosophy*. Sankt-Peterburh: Azbuka, Azbuka-Atticus. (in Russian).
14. Berdyayev, N. A. (2011) *Meaning of Creativity: Experience justification of the Man*. Moscow: AST: Astrel. (in Russian).
15. Tulchinsky, G., Isupov, K., Savkin, I., *Freedom and property. Russian philosophy of ownership (XVIII - XX centuries.)*. Sankt-Peterburh: JV Hansa, 1993. (in Russian).
16. Frolov , I. T. (Ed.). (1986). *The philosophy and sociology of science and technology. Yearbook, 1984-1985*. Moscow: Nauka. (in Russian).